

AGNIESZKA PODEMSKA

UNIwersytet Jagielloński
WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI
KATEDRA KRYMINALISTYKI
E-MAIL: AGNIESZKA.PODEMSKA@TLEN.PL

DATA ZGŁOSZENIA: 16.02.2017
DATA PRZYJĘCIA DO DRUKU: 24.02.2018

Kilka uwag na temat postępowania w sprawach nieletnich

STRESZCZENIE

Przestępczość nieletnich stanowi niewątpliwie ważny problem zarówno w Polsce, jak i na całym świecie. Często początkiem swoistej „przestępczej kariery” wielu dorosłych recydywistów jest właśnie okres nieletniości. Istotne znaczenie dla wykrywalności przestępczości nieletnich i postępowania z nimi ma kwestia specjalizacji organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, a także szersze wykorzystywanie kryminalistyki, w tym bazy danych DNA. Sprawne wykrycie nieletniego sprawcy czynu karalnego i zastosowanie wobec niego odpowiedniego środka może stanowić ważny element w procesie zapobiegania przestępczości nieletnich.

SŁOWA KLUCZOWE

przestępczość nieletnich, specjalizacja sędziów, specjalizacja policjantów, baza danych DNA

Wprowadzenie

Postępowanie w sprawach nieletnich jest na gruncie obecnego stanu prawnego w Polsce szczególnym postępowaniem sądowym¹. Związane jest to w głównej mierze z założeniami ustawy o postępowaniu w sprawach nie-

¹ M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Kraków 2004, s. 38–39.

letnich z dnia 26 października 1982 roku². Ma ona na celu dążenie do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich, stwarzanie warunków powrotu do normalnego życia tym, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego, oraz umacnianie funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa – założenia tego aktu prawnego są więc odmienne od założeń innych ustaw obowiązujących w polskim systemie prawa (preambuła do u.p.n.). Zgodnie z brzmieniem wyżej wymienionej ustawy jej przepisy stosuje się w zakresie: zapobiegania i zwalczania demoralizacji (w stosunku do osób, które nie ukończyły 18 lat), postępowania w sprawach o czyny karalne (w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu 13 lat, ale nie ukończyły lat 17), wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych (w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby 21 lat) (art. 1 § 1 u.p.n.). Także sam przebieg postępowania jest uregulowany w sposób szczególny – stosuje się zarówno przepisy Kodeksu postępowania cywilnego³ – trybu nieprocesowego, jak i Kodeks postępowania karnego⁴, jednak to pierwsza ze wskazanych procedur odgrywa podstawową rolę. Kodeks postępowania karnego stosuje się odpowiednio w zakresie zbierania, utrwalania i przeprowadzania dowodów przez Policję, powoływania i działania obrońcy, przeprowadzania czynności dowodowych z udziałem osób małoletnich innych niż nieletni, a także w zakresie rzeczy zatrzymanych w toku postępowania (art. 20 § 1, 2, 3 u.p.n.).

Pierwsze sądy dla nieletnich utworzono w kilku miastach Polski już w 1915 roku⁵. Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1928 roku przewidywało powołanie sądów dla nieletnich jako wydziałów sądów okręgowych, jednak założeń tego aktu prawnego nie udało się w pełni zrealizować⁶. W okresie międzywojennym specjalne sądy dla nieletnich utworzono jedynie w kilku sądach grodzkich, zaś w większości to zwykłe sądy karne orze-

² Ustawa z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich (DzU 1982, nr 35, poz. 228 ze zm., dalej: „u.p.n.”).

³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 roku – Kodeks postępowania cywilnego (DzU 1964, nr 43, poz. 296 ze zm.).

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks postępowania karnego (DzU 2016, poz. 1749 ze zm., dalej: „k.p.k.”).

⁵ P. Górecki wskazywał na to, że nazwa „sąd rodzinny” została przyjęta dopiero w ustawie z dnia 28 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich. P. Górecki, *Postępowanie poprawcze w sprawach nieletnich*, Sopot 1998, s. 29.

⁶ B. Stańdo-Kawecka, *Od opieki do odpowiedzialności*, LEX 2007.

kały w ich sprawach⁷. Rozwój odrębnego sądownictwa dla nieletnich przypadł dopiero na lata 1949–1950, kiedy tworzono sądy dla nieletnich jako wydziały sądów okręgowych, a następnie jako wydziały sądów powiatowych⁸. W dniu 1 stycznia 1978 roku w sądach rejonowych w całym kraju powołano wydziały rodzinne i nieletnich, które przejęły wszystkie sprawy dotychczas rozpoznawane przez sądy dla nieletnich, a ponadto sprawy oparte na przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁹. W projektach sprzed 1982 roku dotyczących odrębnej ustawy regulującej postępowanie z nieletnimi pojawiały się koncepcje stworzenia specjalnych komisji do spraw dzieci i młodzieży, które m.in. miały procedować w sprawach nieletnich i być uprawnione do stosowania środków wychowawczych wobec osób, co do których ujawniono okoliczności świadczące o ich demoralizacji lub grożące demoralizacją, oraz tych, które dopuściły się czynu zabronionego przez ustawę jako przestępstwo przed ukończeniem 13 lat¹⁰. W ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982 roku przyjęto jednak rozwiązanie funkcjonujące od 1978 roku, zakładające skupienie spraw dotyczących nieletnich, a także związanych z życiem rodziny, w rękach sądu, nie zaś innego organu.

Do 2 stycznia 2014 roku postępowanie w sprawach nieletnich dzieliło się na postępowanie wyjaśniające (które miało na celu ustalenie, czy istnieją okoliczności świadczące o demoralizacji nieletniego, a w sprawie o czyn karalny – czy rzeczywiście został on popełniony przez nieletniego, jak również ustalenie, czy zachodzi potrzeba zastosowania wobec nieletniego środków przewidzianych w ustawie, art. 33 d. u.p.n.¹¹) oraz postępowanie rozpoznawcze (opiekuńczo-wychowawcze albo poprawcze). Postępowanie wyjaśniające było prowadzone przez sędziego rodzinnego, a postępowanie rozpoznawcze przez sąd rodzinny. Z dniem 2 stycznia 2014 roku zniesiono wskazany wyżej podział. Całe postępowanie jest obecnie prowadzone przez sąd rodzinny.

Uchwalenie odrębnej procedury postępowania w sprawach dla nieletnich, która niewątpliwie jest lepiej dostosowana do ich charakteru, a także

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ A. Strzembosz, *Postępowanie w sprawach nieletnich w prawie polskim*, Lublin 1984, s. 16–17.

¹⁰ B. Stańdo-Kawecka, op. cit.

¹¹ Ustawą z dnia 30 sierpnia 2013 roku o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz niektórych innych ustaw (DzU 2013, poz. 1165) uchylono art. 33 u.p.n. Skrót „d. u.p.n.” oznacza „dotychczasową wersję ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich”.

przyjęcie jednolitej koncepcji postępowania zarówno z nieletnimi sprawcami czynów karalnych, jak i tymi, którzy wykazują inne przejawy demoralizacji, w pełni zasługuje na aprobatę¹². Jednocześnie trzeba wskazać, że w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich słusznie zrezygnowano z rygorystyki i oficjalności, a zarazem położono nacisk na tajność procedowania.

Pozytywnie należy ocenić także fakt, że w polskim systemie prawnym zdecydowano o powierzeniu spraw nieletnich wyłącznej kompetencji sądów, a jednocześnie zrezygnowano z pomysłu, by to komisje społeczne były odpowiedzialne za decydowanie w tychże sprawach¹³. Pomysł przekazania kompetencji w sprawach nieletnich w ręce organów pozasądowych został poddany krytyce, gdyż jak słusznie twierdzono, „stosowanie środków wychowawczych będących w istocie ingerencją w prawa nieletniego powinno być zastrzeżone do właściwości sądów”¹⁴. Należy podkreślić, że zasada wyłącznej właściwości sądu rodzinnego w sprawach nieletnich pozostaje w zgodności z podstawowymi aktami wyznaczającymi standardy praw dziecka i formułowanymi w nich przez międzynarodowe gremia wymaganiami i zaleceniami, jakim powinny sprostać ustawodawstwa poszczególnych państw w zakresie szczególnej ochrony praw dziecka¹⁵.

Za korzystne trzeba także uznać odseparowanie jurysdykcji dla nieletnich od zwykłej jurysdykcji karnej, doprowadziło to bowiem do swoistej „depenalizacji” tych specjalnych sądów, stworzenia w nich klimatu ochronno-opiekuńczego¹⁶. Dzięki temu wytworzyła się też odrębna, szczególnie przygotowana kadra sędziów¹⁷. Sędziowie rodzinni niewątpliwie stanowią grupę nie tylko wysoce wykwalifikowaną, ale także bardzo oddaną sprawie opieki nad nieletnimi¹⁸. Wydaje się, że orzekanie w wydziale rodzinnym i nieletnich wymaga od sędziego również wykształcenia kryminalistycznego. Pamiętać trzeba, że zdarzają się sytuacje, w których to właśnie sądy ro-

¹² B. Stańdo-Kawecka, op. cit.

¹³ V. Konarska-Wrzošek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, LEX 2013.

¹⁴ B. Stańdo-Kawecka, op. cit.

¹⁵ M. Korcyl-Wolska, *Sądy rodzinne w Polsce orzekające w sprawach nieletnich – wczoraj, dziś i jutro*, [w:] *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, red. B. Stańdo-Kawecka, K. Krajewski, LEX 2011.

¹⁶ Szerzej na temat sądów dla nieletnich zob. M. Cieślak, *Od represji do opieki (rzut oka na ewolucję zasad odpowiedzialności nieletnich)*, [w:] idem, *Dzieła Wybrane, tom V*, Kraków 2011, s. 217.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

dzinne orzekają o odpowiedzialności za czyn będący zbrodnią, a w sprawie zachodzi jednocześnie bardzo skomplikowany stan faktyczny, np. gdy nieletni, który ukończył 13 lat, lecz nie ukończył jeszcze lat 15, jest podejrzany o dokonanie zabójstwa bądź zgwałcenia ze szczególnym okrucieństwem.

Propozycje zmian w praktyce postępowania w sprawach nieletnich

Z uwagi na wspomnianą nowelizację u.p.n. z dnia 2 stycznia 2014 roku obecnie to sąd rodzinny jest organem procesowym, którego zadaniem jest kierowanie postępowaniem, wydawanie stosownych decyzji procesowych, a także przeprowadzanie czynności procesowych. Sąd rejonowy rozpoznający sprawy nieletnich w składzie jednoosobowym sam może przeprowadzać czynności dowodowe, które następnie posłużą mu do ustalenia stanu faktycznego sprawy. Należy postulować większą specjalizację organów uczestniczących w zwalczaniu przestępczości nieletnich, w tym przede wszystkim sędziów sądów rodzinnych. Wydaje się, że kryminalistyka powinna być obowiązkowym elementem kształcenia przyszłych sędziów już na etapie studiów prawniczych¹⁹, ewentualnie w toku aplikacji w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury²⁰. W przypadku niezrealizowania kursu kryminalistyki na wskazanych wyżej etapach potrzebne wydaje się uczestnictwo w specjalnym szkoleniu z tego zakresu już na etapie orzekania w wydziale rodzinnym i nieletnich. Oczywiście nie wymaga się od sędziego szczegółowej znajomości wszystkich metod badawczych, bowiem nie oczekuje się tego nawet od ekspertów występujących w procesie w roli biegłych. Jednakże sędzia nie tylko powinien umieć przeanalizować wnioski przedstawione przez biegłego, ale powinien też posiadać umiejętność oceny całej opinii²¹. Należy bowiem pamiętać, że sąd, dokonując oceny dowodu z opinii biegłego

¹⁹ Aktualnie „Kryminalistyka” w ramach stacjonarnych studiów magisterskich na Wydziale Prawa i Administracji na kierunku Prawo jest przedmiotem fakultatywnym na Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Łódzkim, Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytecie Gdańskim i Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, zaś przedmiotem obowiązkowym na Uniwersytecie Warszawskim i Uniwersytecie w Białymstoku.

²⁰ W programie aplikacji sędziowskiej, stanowiącym załącznik do uchwały nr 49/2015 Rady Programowej Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, przewidziano wykłady i prezentacje z zakresu kryminalistyki prowadzone przez specjalistów z tej dziedziny. Celem jest poznanie podstaw jej zastosowania w postępowaniu karnym oraz wypracowanie umiejętności prawidłowej oceny i wykorzystania opinii biegłego w procesie.

²¹ E. Locard, *Dochodzenie przestępstw według metod naukowych*, tłum. R. Merson, E. Wiśniewski, Łódź 1937, s. 261–262.

pod kątem jej rzetelności, spójności, jasności i pełności, powinien brać pod uwagę jej podsumowanie, a także przeanalizować sposób, w jaki biegły doszedł do przedstawionych wniosków. Istotne jest w tym kontekście nabywanie umiejętności przeprowadzania i oceny dowodów w procesie sądowym, ze szczególnym uwzględnieniem dowodów naukowych. Ponadto należy zauważyć, że kryminalistyka zajmuje się również metodyką przesłuchań (wysłuchań), w tym osób nieletnich²², zaś wypracowanie tej umiejętności wydaje się dla sędziów niezbędne.

Należy rozważyć możliwość swego rodzaju specjalizacji sędziów w ramach samego wydziału rodzinnego i nieletnich. Wydaje się, że słuszne byłoby przydzielanie spraw nieletnich w sądzie rejonowym tylko jednemu sędziemu (w większych wydziałach rodzinnych i nieletnich – kilku sędziom). Należałoby przy tym zmniejszyć referat w zakresie wpływu pozostałych spraw (RC – procesowych, Rns – nieprocesowych itd.) tak, aby zrównoważyć obciążenie wszystkich sędziów w wydziale. W niektórych sądach, na mocy zarządzenia przewodniczącego wydziału, sprawy takie były przydzielane do referatu jednego sędziego, jednak nie miało to wpływu na odciążenie go w zakresie pozostałych spraw. Należałoby się wzorować na rozwiązaniu przyjętym w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury, w których wyznacza się prokuratorów odpowiedzialnych jedynie za prowadzenie spraw z zakresu prawa cywilnego i administracyjnego²³. Taka zmiana organizacyjna pozwoliłaby na specjalizację sędziego w tych szczególnie trudnych, ze względu na podmioty w nich występujące, sprawach. Należy podkreślić, że jedną z zasad postępowania w sprawach nieletnich jest zasada prawdy materialnej²⁴. Jest to dyrektywa, zgodnie z którą rozstrzygnięcia organów procesowych powinny być oparte na prawdziwych ustaleniach faktycznych. Truizmem jest stwierdzenie, że im wyższy poziom merytorycznego przygotowania organów wymiaru sprawiedliwości, tym większa jest szansa na zrealizowanie zasady określonej w art. 2 § 2 k.p.k.

Odnosząc się do kwestii specjalizacji Policji, należy wskazać, że przepisy wewnętrzne tego organu regulują powoływanie specjalnych komórek zajmujących się postępowaniem w sprawach nieletnich, które wykonują zada-

²² E. Gruza, *Przesłuchania szczególne*, [w:] E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka, czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2011, s. 143–152.

²³ Takie rozwiązanie zostało przyjęte w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 roku – Regulaminie wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (DzU 2016, poz. 508). Kwestie te reguluje m.in. § 36 ust. 4 oraz działy XI–XII.

²⁴ Z uwagi na treść art. 20 u.p.n. w postępowaniu stosuje się odpowiednio art. 2 § 2 k.p.k. regulujący zasadę prawdy materialnej.

nia w zakresie przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich, a także nadzorują pracę komórek do spraw nieletnich i patologii w jednostkach Policji niższego szczebla²⁵. Zadania komórek do spraw nieletnich i patologii zostały określone w Zarządzeniu nr 1619 Komendanta Głównego Policji z dnia 3 listopada 2010 roku²⁶. Celem działania takiej komórki jest m.in. współpraca z sądami rodzinnymi oraz ujawnianie nieletnich sprawców czynów karalnych oraz wykazujących przejawy demoralizacji, a w przypadku braku w strukturach służby kryminalnej komórki do spraw przestępczości nieletnich – także wykonywanie czynności wynikających z art. 32e u.p.n. i art. 308 k.p.k. (czynności w niezbędnym zakresie). Do zakresu obowiązków takich komórek należy także sprawdzanie, nie rzadziej niż raz w roku, realizacji zadań komórek do spraw nieletnich i patologii oraz osób wykonujących zadania na samodzielnych stanowisku do spraw nieletnich i patologii w jednostkach organizacyjnych Policji funkcjonujących na obszarze działania komendy powiatowej Policji oraz sporządzanie z tych czynności informacji, którą przekazuje się właściwemu przełożonemu. Z uwagi na to, że komórki takie nie są zbyt liczne²⁷, należy postulować zwiększenie liczby kierowanych do nich funkcjonariuszy. Potrzebne jest także systematyczne prowadzenie kursów dla policjantów, którzy mogą w swojej pracy zetknąć się z problematyką nieletnich. Funkcjonariusze Policji dostrzegają konieczność specjalistycznego przygotowania w tym zakresie. Nadkomisarz Wanda Mende w swoim artykule wskazała:

Policja ma świadomość, że sposób postępowania z nieletnimi wymaga odpowiedniego przygotowania [...] chodzi o to, żeby policjanci, którzy mogą mieć w swojej służbie kontakt z nieletnim, wiedzieli, jak z nim postępować, poznali specyfikę postępowania z nieletnim. Zdajemy sobie sprawę, że wykonywanie czynności z nieletnim jest inne niż w przypadku osoby dorosłej, jest to bardzo wrażliwa materia²⁸.

Takie kursy powinny obejmować przede wszystkim omówienie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, roli i zadań Policji w gromadzeniu materiału dowodowego w postępowaniu, a także oddziaływań profilak-

²⁵ S. Klimaszewski, *Wybrane elementy postępowania w sprawach nieletnich*, Legionowo 2014, s. 13.

²⁶ Zarządzenie nr 1619 Komendanta Głównego Policji z dnia 3 listopada 2010 roku w sprawie metod i form wykonywania zadań przez policjantów w zakresie przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz działań podejmowanych na rzecz małoletnich (Dz. Urz. Komendy Głównej Policji 2010, nr 11, poz. 64 ze zm.).

²⁷ W. Mende, *Ocena postępowania w sprawach nieletnich z perspektywy Policji*, [w:] *Rzetelność postępowania w sprawach nieletnich*, Warszawa 2014, s. 112.

²⁸ *Ibidem*, s. 112–113.

tycznych²⁹. Wydaje się, iż dobrze wykształcona pod względem teoretycznym i praktycznym Policja może efektywniej współdziałać z sądami rodzinnymi, a to z kolei będzie przyczyniać się do wykrywania nieletnich sprawców czynów karalnych i zapobiegania przestępczości nieletnich.

Kluczową kwestią w postępowaniu w sprawach o czyny karalne popełnione przez nieletnich jest poszanowanie zasady bezpośredniości³⁰. Sąd powinien opierać się na dowodach przeprowadzonych bezpośrednio na rozprawie lub posiedzeniu, zetknąć się bezpośrednio ze źródłami i środkami dowodowymi, a ponadto opierać się przede wszystkim na dowodach pierwotnych. W tym kontekście należy podkreślić, że to sąd rodzinny powinien dokonywać wysłuchania nieletniego podejrzanego o popełnienie czynu karalnego. Instytucję przesłuchania nieletniego przez Policję w ramach czynności niecierpiących zwłoki należy odróżniać od wysłuchania dokonywanego przez sąd rodzinny³¹. Ponadto, wysłuchanie (przesłuchanie) nieletniego stanowi jedną z najbardziej odpowiedzialnych czynności dowodowych i wymaga szczególnych kwalifikacji osobistych od podmiotów dokonujących tej czynności procesowej³². Przesłuchanie nieletniego przez Policję może się odbyć w ramach czynności zleconych przez sąd, a wyjątkowo, w wypadkach niecierpiących zwłoki – w ramach działań związanych ze zbieraniem i utrwalaniem dowodów czynów karalnych (art. 32e § 1 u.p.n. w zw. z art. 20 § 1 u.p.n. w zw. z art. 308 k.p.k.)³³. Trzeba podkreślić, że zlecenie Policji określonych czynności lub czynności w określonym zakresie w sprawach nieletnich powinno być ograniczone do niezbędnego minimum³⁴, np. zlecenie przesłuchania w sytuacji, gdy nieletni został umieszczony w młodzieżowym ośrodku wychowawczym znajdującym się w dużej odległości od miejsca położenia sądu rodzinnego, przed którym prowadzone jest postępowanie.

²⁹ Kursy dotyczące postępowania w sprawach nieletnich były dotychczas prowadzone m.in. przez Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, [online] <http://www.csp.edu.pl/csp/aktualnosci/2797,Kursy-nieletnich.html> [dostęp: 9.10.2017].

³⁰ Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 sierpnia 1983 roku, sygn. akt V KRN 173/83 (OSNPG 1984, nr 3, poz. 21).

³¹ M. Korcyl-Wolska, *Przesłuchanie nieletniego przez policję na podstawie ustawy z 26 października 1982 r. de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Nauka wobec przestępczości. Księga ku czci profesora Tadeusza Hanauska*, red. J. Błachut, M. Szewczyk, J. Wójcikiewicz, Kraków 2001, s. 185.

³² W. Gutekunst, *Taktyka przesłuchania nieletniego*, „Problemy Kryminalistyki” 1964, nr 47, s. 18–32.

³³ Podobne uwagi na temat zakresu działań Policji (określanej wówczas „milicją”) wygłosił A. Strzembosz, op. cit., s. 98.

³⁴ P. Górecki, *Udział Policji w postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 3, s. 66.

Sąd rodzinny, decydując się na zlecenie Policji dokonania czynności w określonym zakresie, powinien dokładnie zaznaczyć ramy tych czynności, z kolei zlecając określone czynności, powinien w sposób szczegółowy opisać w postanowieniu, na czym mają one polegać. Protokół z przesłuchania nieletniego nie może być wykorzystany jako dowód w postępowaniu, jeżeli nie spełniono wymagań określonych w art. 32f u.p.n.³⁵ Przesłuchanie nieletniego przez Policję powinno odbyć się w obecności rodziców, którym przysługuje władza rodzicielska, albo opiekuna lub obrońcy nieletniego, a jeżeli zapewnienie ich obecności byłoby w danym wypadku niemożliwe, należy wezwać wskazaną przez nieletniego osobę mu bliską, przedstawiciela szkoły, do której nieletni uczęszcza, asystenta rodziny, koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej lub przedstawiciela organizacji społecznej, do której zadań statutowych należy oddziaływanie wychowawcze na nieletnich lub wspomaganie procesu ich resocjalizacji (art. 32f u.p.n.). Podsumowując tych kilka uwag na temat wysłuchania (przesłuchania) nieletnich, warto zaznaczyć, że jedną z najistotniejszych kwestii jest to, by osoba wysłuchująca (przesłuchująca) nieletniego nie tylko dysponowała rzetelną wiedzą z zakresu materialnej i proceduralnej problematyki nieletnich, ale także posiadała umiejętności z zakresu socjologii, psychologii nieletnich i kryminalistyki.

Analizując zasadę bezpośredniości w postępowaniu w sprawach o czyny karalne popełniane przez nieletnich, należy z całą stanowczością stwierdzić, że Policja powinna ograniczyć zbieranie i utrwalanie dowodów jedynie do wypadków niecierpiących zwłoki. Postanowienia art. 32e § 1 u.p.n. powinny być rygorystycznie przestrzegane. Policja nie jest uprawniona bez polecenia sądu do przeprowadzania czynności dowodowych, które nie wymagają natychmiastowego działania³⁶. Za niedopuszczalne należy uznać zbieranie i utrwalanie dowodów przez Policję dłużej, niż jest to niezbędne do niezwłocznego przekazania sprawy sądowi³⁷. W doktrynie słusznie przyjmuje się, że materiał dowodowy zgromadzony z naruszeniem zasad wynikających z art. 32e § 1 u.p.n. należy traktować jako owoc zatrutego drzewa, czego następstwem jest niemożność wykorzystania go w postępowaniu dowodowym przed sądem³⁸. Nie do zaakceptowania jest sytuacja, w której policjanci wykonywaliby pełen zakres czynności dowodowych i przesyłali są-

³⁵ P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, LEX 2015.

³⁶ P. Górecki, *Postępowanie w sprawach nieletnich po nowelizacji z 2013 roku*, „Przeгляд Sądowy” 2014, nr 5, s. 34–46.

³⁷ T. Bojarski, E. Kruk, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, LEX 2016.

³⁸ P. Górecki, *Postępowanie w sprawach...*, op. cit.

dowi rodzinnemu kompletny, w ich ocenie, materiał. Dowody zgromadzone przez Policję wbrew upoważnieniu wynikającemu z art. 32e § 1 u.p.n. należałoby powtórzyć przed sądem, co wpłynęłoby na wydłużenie postępowania. Mogłoby to niekorzystnie oddziaływać na nieletniego, godzić w jego dobro i ograniczać szanse skutecznej resocjalizacji w sytuacji, gdyby doszło do ustalenia sprawstwa nieletniego. Na marginesie należy zauważyć, że w sytuacji przekroczenia zakresu czynności przez funkcjonariusza Policji sąd powinien na podstawie art. 20 § 1 u.p.n. w zw. z art. 20 § 2 k.p.k. zawiadomić bezpośrednio przełożonego policjanta, który dopuścił się uchybienia, i zażądać w wyznaczonym, nie krótszym niż 14 dni, terminie informacji o podjętych działaniach wynikających z zawiadomienia.

Wydaje się, że zadanie sądu rodzinnego nie powinno kończyć się tylko na merytorycznym rozstrzygnięciu sprawy, a następnie prowadzeniu postępowania wykonawczego. Dodatkowa aktywność sądu rodzinnego z pewnością mogłaby przyczynić się do zwiększenia wykrywalności czynów karalnych i przestępstw. Jedną z takich najprostszych możliwości jest wydanie zarządzenia o wprowadzeniu profilu nieletniego do bazy danych DNA³⁹, o czym traktuje następny fragment niniejszego artykułu.

Baza danych DNA – jeden ze sposobów na wykrywanie nieletnich sprawców czynów zabronionych przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego

Jednym z istotnych sposobów wykrywania sprawców przestępstw jest korzystanie z bazy danych DNA. Zbiór danych zawierający informacje o wynikach analizy kwasu deoksyrybonukleinowego (DNA) prowadzi Komendant Główny Policji. Jest on także jego administratorem w rozumieniu ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 roku o ochronie danych osobowych⁴⁰ (art. 21a ust. 1 ustawy o Policji⁴¹). W wyżej wymienionym zbiorze danych DNA gromadzi się i przetwarza informacje o wynikach analizy kwasu deoksyrybonukleinowego w odniesieniu do nieletnich dopuszczających się czynów zabronionych przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego,

³⁹ Na prewencyjny charakter wprowadzania profilu DNA nieletniego sprawcy czynu wskazywał I. Sołtyśzewski, *Możliwości wykorzystania bazy DNA w procesie wykrywcym*, [w:] *Rozprawy z Jałowcovej Góry. Materiały z III Zjazdu Katedr Kryminalistyki*, red. J. Wójcikiewicz, Kraków 2004, s. 179.

⁴⁰ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku o ochronie danych osobowych (DzU 1997, nr 133, poz. 883 ze zm.).

⁴¹ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji (DzU 1990, nr 30, poz. 179 ze zm., dalej: „u.o.p.”).

a także m.in. osób wymienionych w art. 74 k.p.k. (oskarżony, podejrzany, osoba podejrzana) i art. 192a k.p.k. Informacje o wynikach analizy kwasu deoksyrybonukleinowego wprowadza się do zbioru danych DNA na podstawie zarządzenia organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze lub sądu – w przypadku analizy kwasu deoksyrybonukleinowego przeprowadzonej w związku z postępowaniem karnym, postępowaniem określonym w ustawie z dnia 22 listopada 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób⁴² lub postępowaniem w sprawach nieletnich (w tym przypadku sądu rodzinnego, art. 21b u.o.p.). Zgodnie z art. 10 § 2 k.k.⁴³ nieletni, który po ukończeniu 15 lat dopuszcza się czynu zabronionego określonego w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz art. 280, może odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne. Wówczas decyzja o wprowadzeniu profilu DNA nieletniego do bazy danych może zostać podjęta przez prokuratora bądź sąd orzekający w wydziale karnym.

Analizując problematykę prowadzenia registratury genetycznej, trzeba zastanowić się, czy pobieranie próbki biologicznej, a następnie tworzenie na jej podstawie profilu DNA i umieszczanie go w bazie danych stanowi ograniczenie prawa do prywatności, o którym mowa w art. 47 Konstytucji⁴⁴. Zdaniem J. Kapelańskiej-Pręgowskiej pobranie próbki DNA i jej umieszczenie w bazie negatywnie wpływa na „życie prywatne” – jednak nie w rozumieniu fizycznym, lecz psychicznym i informacyjnym⁴⁵. Można by stanąć na stanowisku, że przechowywanie profili DNA w bazie danych nie stanowi naruszenia prawa człowieka do prywatności dopóty, dopóki celem ich gromadzenia jest wykorzystanie na potrzeby postępowania w sprawach nieletnich (ewentualnie na potrzeby procesu karnego). Wykluczone jest, by baza ta mogła być stosowana do innych celów niż związane z wymiarem spra-

⁴² Ustawa z dnia 22 listopada 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (DzU 2014, poz. 24 ze zm.).

⁴³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny (DzU 2016, poz. 1137 ze zm., dalej: „k.k.”).

⁴⁴ Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 roku – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (DzU 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.).

⁴⁵ J. Kapelańska-Pręgowska, *Prawne i bioetyczne aspekty testów genetycznych*, LEX 2011.

wiedliwości, w tym na przykład celów statystycznych czy medycznych. W orzeczeniach w sprawach van der Velden przeciwko Niderlandom⁴⁶ oraz S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu⁴⁷ Europejski Trybunał Praw Człowieka wyraził pogląd, że pobieranie i przechowywanie materiału genetycznego stanowi ingerencję w prawo do prywatności. Jednocześnie Trybunał uznał, że taka ingerencja w sferę prywatności może być podejmowana w celu chronionym przez art. 8 ust. 2 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁴⁸, a mianowicie służyć identyfikacji sprawców przyszyłych czynów zabronionych⁴⁹. Takie działanie organów państwa, ograniczające prawo do prywatności, należałoby oceniać jako konieczne ze względu na szeroko rozumiane bezpieczeństwo państwa, a także zgodne z zasadą proporcjonalności określoną w art. 31 ust. 3 Konstytucji. Wydaje się, że ograniczenie ustanowione w art. 21a ust. 2 pkt h u.o.p. nie narusza istoty prawa do prywatności, zaś korzystanie z bazy danych DNA stanowi sprawiedliwą równowagę pomiędzy konkurującymi interesami – publicznym oraz prywatnymi. Inicjatywa prowadzenia registratur profili DNA dla celów śledczych została zaaprobowana przez niemal wszystkie kraje europejskie (z wyjątkiem Armenii, która nie posiada jeszcze własnej bazy)⁵⁰. Wdrożono nawet specjalną procedurę automatycznej wymiany danych DNA pomiędzy państwami członkowskimi Unii Europejskiej⁵¹. Zwo-

⁴⁶ Decyzja Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 grudnia 2006 roku w sprawie van der Velden przeciwko Niderlandom, skarga nr 29514/05, [online] www.echr.coe.int [dostęp: 25.01.2018].

⁴⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 4 grudnia 2008 roku w sprawie S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skargi nr 30562/04 i 30566/04, [online] www.echr.coe.int [dostęp: 25.01.2018].

⁴⁸ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku, zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (DzU 1993, nr 61, poz. 284 ze zm.).

⁴⁹ Cytowany wyżej wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.

⁵⁰ *DNA Database Management Review and Recommendations 2017*, [online] <http://enfsi.eu/wp-content/uploads/2017/09/DNA-databasemanagement-review-and-recommendations-april-2017.pdf> [dostęp: 9.10.2017].

⁵¹ Decyzja Rady 2008/615/WSiSW z dnia 23 czerwca 2008 roku w sprawie intensyfikacji współpracy transgranicznej, szczególnie w zwalczaniu terroryzmu i przestępczości transgranicznej (Dz. Urz. UE L 210 z 6 sierpnia 2008 roku, s. 1). W art. 1 postanowiono: „Do celów zautomatyzowanego przeszukiwania i porównywania danych DNA Polska w pełni wdrożyła przepisy ogólne dotyczące ochrony danych zawarte w rozdziale 6 decyzji 2008/615/WSiSW i jest uprawniona do otrzymywania i przekazywania danych osobowych na mocy art. 3 i 4 tej decyzji od dnia wejścia w życie niniejszej decyzji”.

lennikami registry DNA w Polsce są m.in. W. Branicki, T. Kupiec i P. Wolańska-Nowak, zdaniem których

[...] inwestycja, jaką bez wątplenia jest stworzenie szerokiej bazy danych, jest bardzo opłacalna dla wymiaru sprawiedliwości, a wydane pieniądze mogą się szybko zwrócić dzięki znacznemu skróceniu prowadzonych dochodzeń. W związku z dużą siłą dowodu z badania DNA i często jego niepodważalnością również czas trwania procesu może ulegać skróceniu [...]. Baza profili DNA jest z pewnością zbyt wartościowym instrumentem walki z przestępczością, żeby wymiar sprawiedliwości miał z niego zupełnie zrezygnować⁵².

Ponadto polskie regulacje dotyczące registry DNA zapewniają szereg gwarancji dla obywateli, w tym zastrzeżenie, że dane dotyczące kodu genetycznego obejmują informacje wyłącznie o niekodującej części DNA (art. 20 ust. 2b pkt 1 u.o.p.). Z uwagi na to w registry umieszcza się jedynie informacje o niewielkim fragmencie genomu, który nie pozwala na określenie chociażby koloru oczu czy włosów. Przewidziana jest także możliwość małoinwazyjnego uzyskania materiału biologicznego celem sporządzenia profilu DNA, a mianowicie pobranie włosów lub wymazu ze śluzówki policzków⁵³. Nie jest więc konieczne stosowanie bardziej ingerujących metod, w tym pobrania krwi. Co więcej, istnieje ściśle określony termin, do którego można przechowywać próbkę biologiczną i profil DNA w bazie, a ponadto przewidziana jest specjalna procedura ich usuwania⁵⁴. Można również odstąpić od pobrania próbki biologicznej od nieletniego, jeżeli informacja o fakcie pobrania próbki biologicznej od tej osoby w celu rejestracji w bazie danych DNA została wcześniej zarejestrowana w Krajowym Systemie Informatycznym Policji w związku z innym postępowaniem, a tożsamość tej osoby nie budzi wątpliwości⁵⁵.

⁵² W. Branicki, T. Kupiec, P. Wolańska-Nowak, *Badania DNA dla celów sądowych*, Kraków 2008, s. 89 i 96.

⁵³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2005 roku w sprawie poddawania badaniom lub wykonywania czynności z udziałem oskarżonego oraz osoby podejrzanej (DzU 2005, nr 33, poz. 299).

⁵⁴ Zarządzenie nr 12 Komendanta Głównego Policji z dnia 10 kwietnia 2013 roku w sprawie powołania Komisji do usuwania informacji z bazy danych DNA i niszczenia próbek biologicznych (Dz. Urz. Komendy Głównej Policji 2013, poz. 35).

⁵⁵ Zarządzenie nr 26 Komendanta Głównego Policji z dnia 10 lipca 2017 roku w sprawie wykonywania przez Policję zadań związanych z przetwarzaniem informacji o wynikach analizy kwasu deoksyrybonukleinowego (DNA) oraz prowadzeniem bazy danych DNA (Dz. Urz. Komendy Głównej Policji 2017, poz. 48).

Odnosząc się do kwestii profili nieletnich, należy uznać, że nie ma podstaw do różnicowania dopuszczalności wprowadzenia profilu do bazy w zależności od zastosowanego wobec nieletniego środka reakcji. Istotne w tym kontekście jest jedynie prawomocne ustalenie sprawstwa przez nieletniego czynu zabronionego przez ustawę jako przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego. Za niedopuszczalne należałoby uznać wprowadzenie do bazy profilu osoby, która dopuściła się czynu opisanego w art. 148 k.k. przed ukończeniem 13. roku życia, gdyż nie może ona w ogóle podlegać odpowiedzialności za czyn zabroniony na gruncie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy Kodeks karny. Z poniżej przedstawionych tabel wynika, że sądy rodzinne bardzo rzadko korzystają z możliwości, jakie daje używanie bazy danych DNA. Najwięcej profili nieletnich dopuszczających się czynów zabronionych przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego trafiło do bazy w pierwszym roku jej funkcjonowania. W następnych latach można było zaobserwować tendencję spadkową. W 2015 roku zarządzono wprowadzenie do registratury jedynie 26 profili, co stanowi niepokojąco niską liczbę⁵⁶. Przekłada się to automatycznie na efektywność wyszukiwania profili w bazie. W ciągu kilku lat funkcjonowania tzw. GENOM-u odnotowano jedynie siedem hitów odnośnie do osób nieletnich dopuszczających się czynów zabronionych przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego. Jeszcze gorszy obraz pokazują dane dotyczące osób, które popełniły czyn zabroniony pod groźbą kary jako osoby pełnoletnie, a których profile umieszczono w bazie danych jako informacje o osobach nieletnich dopuszczających się czynów zabronionych przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego – zarejestrowano jedynie pięć takich trafień.

Tabela 1: Liczba profili osób nieletnich dopuszczających się czynów zabronionych przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego zarejestrowana w poszczególnych latach

Rok	Liczba profili
2007	555
2008	94
2009	114
2010	43

⁵⁶ Informacja przekazana przez Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji w ramach wniosku o udostępnienie informacji publicznej.

2011	46
2012	44
2013	42
2014	35
2015	26

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji w ramach wniosku o udostępnienie informacji publicznej.

Tabela 2: Liczba „trafień” odnotowanych w odniesieniu do osób nieletnich dopuszczających się czynów zabronionych przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego (dane od początku istnienia bazy „GENOM”)

Rok	Liczba trafień
2007	1
2008	0
2009	0
2010	1
2011	0
2012	0
2013	1
2014	3
2015	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji w ramach wniosku o udostępnienie informacji publicznej.

Tabela 3: Liczba „trafień” odnotowanych w odniesieniu do osób, które popełniły czyn zabroniony pod groźbą kary jako osoby pełnoletnie, a których profile umieszczono w bazie danych jako informacje o osobach nieletnich dopuszczających się czynów zabronionych przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego (dane od początku istnienia bazy „GENOM”)

Rok	Liczba trafień
2007	0
2008	0

2009	0
2010	0
2011	0
2012	0
2013	1
2014	3
2015	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji w ramach wniosku o udostępnienie informacji publicznej.

Analizując dane statystyczne, można zauważyć, że w 2015 roku (w porównaniu do 2014 roku) odnotowano spadek liczby stwierdzonych czynów zabronionych popełnionych przez nieletnich. Udział czynów nieletnich w ogólnej liczbie przestępstw na terenie kraju wyniósł 3,5% i był niższy niż w 2014 roku o 1,2%. Najczęściej stwierdzanymi (popełnianymi przez nieletnich) czynami zabronionymi przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego były: czyny zabronione z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii (8363), kradzież (3814), kradzież z włamaniem (3239), rozbój, kradzież rozbójnicza, wymuszenie rozbójnicze (2390)⁵⁷. Jak wynika z powyższego zestawienia, duża część czynów popełnianych przez nieletnich to czyny przeciwko mieniu. Dane statystyczne pokazują, że w rozbudowanych bazach danych najwięcej „hitów” dotyczy właśnie przestępstw przeciwko temu dobru prawnemu. W brytyjskiej registraturze podczas rutynowego wyszukiwania pomiędzy profilem osoby a profilem z miejsca zdarzenia w okresie 2014–2015 dokonano aż 12 068 trafień dotyczących samego typu kradzieży z włamaniem (41% wszystkich „hitów”)⁵⁸.

Istotne w kontekście analizowanego problemu są dane dotyczące powrotności nieletnich do przestępstwa. E. Frey stał na stanowisku, że występuje istotna zależność między przestępczością w okresie nieletniości a późniejszą recydywą. Twierdził, że „recydywiści wcześniej niż nierecydywiści rozpoczynają popełnianie przestępstw i już w dzieciństwie wykazują cechy

⁵⁷ Informacja dotycząca zagrożenia przestępczością nieletnich w Polsce w 2015 roku, [online:] www.policja.pl/download/1/189850/Przestepczosnieletnichw2015r.pdf [dostęp: 22.01.2017].

⁵⁸ *National DNA Database Strategy Board. Annual Report 2014–2015*, [online] https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/484937/52921_NPCC_National_DNA_Database_web_pdf.pdf [dostęp: 22.01.2017].

dysocjacji”⁵⁹. Z badań przeprowadzonych na terenie Wielkopolski w latach osiemdziesiątych XX wieku wynikało, że blisko połowa wychowanków zakładów wychowawczych powracała do przestępstwa⁶⁰. Wskaźnik powrotności do przestępstwa w grupie byłych wychowanków zakładów poprawczych wyniósł 46%, zaś w grupie nieletnich, wobec których stosowano dozór kuratora – 23%⁶¹. W świetle badań przeprowadzonych w 2014 roku przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości 44% nieletnich zwalnianych z zakładów poprawczych zostaje ponownie skazanych w okresie 2 lat, a w okresie 3 lat aż 58%⁶². Wśród ponownie skazanych nieletnich większość stanowiły te osoby, które dopuściły się przestępstwa przeciwko mieniu⁶³. Analizy przeprowadzane w różnych krajach europejskich w latach 2002–2011 wykazały wysoki wskaźnik powrotności nieletnich do przestępstwa. W Irlandii Północnej wyniósł on aż 53,4%, w Niemczech 41%, około 38% w Holandii, prawie 36% w Wielkiej Brytanii, 35% w Szwajcarii⁶⁴. Oczywiście sposobem reagowania na przestępczość nieletnich powinno być w pierwszej kolejności stwarzanie warunków do skutecznej resocjalizacji. Pamiętać jednak trzeba, że w przypadku osób wysoce zdemoralizowanych trwała zmiana postaw jest niezwykle trudna do osiągnięcia. Można niestety zakładać, że duża część nieletnich, którzy obecnie dopuszczają się czynów zaliczanych do tzw. drobnej przestępczości, może w przyszłości odpowiadać za zgwałcenia, rozboje czy nawet zabójstwa. Biorąc to pod uwagę, jak najbardziej słuszne wydaje się zwiększenie liczby profili nieletnich wprowadzanych do bazy danych DNA. Korzystanie z GENOM-u z pewnością pozwoliłoby na szybsze i skuteczniejsze wykrywanie nieletnich sprawców i – co istotne – ułatwiłoby postępowanie dowodowe w tego typu sprawach. Z kolei sprawne wykrycie nieletniego sprawcy i zastosowanie wobec niego odpowiedniego środka może stanowić ważny element w procesie zapobiegania przestępczości nieletnich i przestępczości w ogóle.

⁵⁹ E. Frey, *Der Frühkriminelle Rückfallsverbrecher*, Basel 1951, s. 204; idem, *Biology and Juvenile Delinquency*, London 1947, s. 12–14; S. Szelhaus, *Młodociani recydywiści. Społeczne czynniki procesu wykołejania*, Warszawa 1969, s. 50; J. Stankiewicz, *Recydywa wśród młodocianych sprawców przestępstw w świetle teorii społecznego uczenia się*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2016, nr 6, s. 236.

⁶⁰ B. Chodyła, E. Kostuj, K. Ostrowska, *Funkcjonowanie zakładów wychowawczych*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1981, t. 12, s. 173–174.

⁶¹ Ibidem.

⁶² K. Drapała, R. Kulma, *Powrotność do przestępstwa nieletnich opuszczających zakłady poprawcze (raport z badań)*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2014, nr 19, s. 204–246.

⁶³ Ibidem, s. 240.

⁶⁴ B. Czarnecka-Działuk, *Powrotność do przestępstwa nieletnich w wybranych krajach*, Warszawa 2014, s. 35.

Jako główną funkcję postępowania w sprawach nieletnich wskazuje się funkcję ochronno-opiekuńczą, w imię której dziecko powinno być traktowane zgodnie z jego dobrem, w sposób sprzyjający poczuciu jego godności i wartości osobowej, co powinno m.in. zapewniać reintegrację dziecka⁶⁵. Celem postępowania w sprawach nieletnich jest także stworzenie warunków powrotu do normalnego życia tym z nich, którzy popadli w konflikt z prawem, a więc zapewnienie im takich warunków, aby zerwali z dotychczasowym, nagannym sposobem życia i zaczęli normalnie funkcjonować w społeczeństwie⁶⁶. Jednocześnie, jak słusznie twierdzi A. Grześkowiak, prawo powinno zapobiegać popełnieniu czynu zabronionego przez nieletniego⁶⁷. Już w 1984 roku A. Strzembosz w kontekście podejścia do czynów karalnych popełnianych przez nieletnich wskazywał, że „sposób traktowania nieletnich musi im ułatwić zaadaptowanie się w przyszłości do pełnienia podstawowych ról człowieka dorosłego. Przyjdzie taki moment, że nieletni będzie musiał ponieść pełną odpowiedzialność za swe postępowanie, a więc nie zawsze jest zgodne z jego dobrem, gdy w młodości zwolni go się całkowicie od wszelkiej odpowiedzialności”⁶⁸. Zdaniem A. Fidelus system zapobiegania przestępczości nieletnich powinien być głównie ukierunkowany na usuwanie przyczyn, a nie leczenie skutków⁶⁹. Oczywiście diagnoza przestępczości nieletnich, a następnie jej profilaktyka powinny koncentrować się głównie na sylwetce psychofizycznej dziecka, funkcjonowaniu rodziny oraz środowiska szkolnego, rówieśniczego i sąsiedzkiego⁷⁰. Wydaje się jednak, że elementem polityki zapobiegania przestępczości nieletnich może być również korzystanie z registratury genetycznej. Sama świadomość nieletniego, że informacje o wynikach analizy jego kwasu deoksyrybonukleinowego zostaną umieszczone w bazie, może mieć efekt wychowawczy, a zarazem prewencyjny. Należy stanąć na stanowisku, że wprowadzanie profili DNA nieletnich do registratury jest zgodne z celami ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Pobierania próbki biologicznej od nieletniego i wprowadzania jej do registratury nie można traktować jako stygmatyzowania nieletniego czy pozaustawowej drogi jego karania. Warto

⁶⁵ A. Grześkowiak, *Funkcje prawa nieletnich*, [w:] *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009, s. 33–34.

⁶⁶ V. Konarska-Wrzosek, op. cit.

⁶⁷ A. Grześkowiak, op. cit., s. 41.

⁶⁸ A. Strzembosz, op. cit., s. 27.

⁶⁹ A. Fidelus, *Przestępczość nieletnich jednym z przejawów patologii społecznej w Polsce końca XX wieku*, „*Studia Nad Rodziną*” 2000, nr 1 (6), s. 74.

⁷⁰ Szerzej na ten temat: ibidem, s. 74–76.

zaznaczyć, iż sąd rodzinny nie musi zażądać rejestracji profilu każdego nieletniego, który dopuścił się czynu zabronionego jako przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego. Dokonując oceny w tym przedmiocie, powinien wziąć pod uwagę okoliczności popełnienia czynu, stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, a także to, czy stosowano już wobec niego środki z ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i ewentualnie jaki był ich skutek. Czyn nieletniego może mieć bowiem charakter incydentalny, być efektem chwilowego nieprzewyciężenia pokusy bądź „wciągnięcia” przez inne osoby, a analiza cech charakteru i zachowania nieletniego może świadczyć o braku jego głębokiej demoralizacji⁷¹.

Należy podkreślić, że profil konkretnego nieletniego już umieszczony w bazie może znaleźć się w orbicie zainteresowania organów ścigania dopiero w przypadku popełnienia przez niego kolejnego czynu zabronionego przez ustawę jako przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego (albo przestępstwa jako osoba dorosła). Co więcej, taka sytuacja zaistnieje tylko wówczas, gdy jedynym dowodem zabezpieczonym na miejscu zdarzenia będzie ślad biologiczny, a w sprawie nie uda się zabezpieczyć dowodów osobowych. Wprowadzenie profilu DNA do bazy nie spowoduje więc, że organy państwa będą sprawować nieustanny genetyczny nadzór nad nieletnim. Zainteresują się nim dopiero wtedy, gdy powróci do popełnienia czynu karalnego. Należy także mieć na uwadze korzyści płynące z rejestracji profilu w registraturze, a mianowicie to, że korzystanie z bazy danych DNA pozwala na natychmiastowe wykluczanie niewinnie podejrzanego z kręgu zainteresowania organów wymiaru sprawiedliwości⁷².

Można wyobrazić sobie sytuację, w której w trosce o dobro nieletniego zrezygnowano by z wprowadzenia informacji o jego profilu DNA do bazy danych, a następnie nieletni, z uwagi na niepowodzenie procesu jego społecznej readaptacji, popełniłby kolejny czyn karalny. Gdyby w sprawie nie było innych dowodów (osobowych, rzeczowych), organy postępowania nie byłyby w stanie ustalić jego sprawstwa. Wydaje się, że nie sposób zaaprobować takiej sytuacji, albowiem byłaby ona niezgodna z poczuciem sprawiedliwości. Tym bardziej, jeżeli ponowne naruszenie obowiązujących norm prawnych miałyby miejsce już po skończeniu przezeń 17. roku życia.

⁷¹ Uwagi poczynione przez Sąd Najwyższy w związku z możliwością zastosowania środków wychowawczych lub poprawczych – wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1982 roku, sygn. IV KR 229/82, OSNPG 1983/4/38 oraz postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 stycznia 2007 roku, sygn. IV KK 459/06.

⁷² P. Wolańska-Nowak, W. Branicki, *Baza danych profili DNA – nowe narzędzie dla wymiaru sprawiedliwości*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 5, s. 98.

Możliwy do wyobrażenia jest także stan faktyczny, w którym nieletni po ustaleniu jego sprawstwa podwójnego zabójstwa zostaje decyzją sądu rodzinnego umieszczony w szpitalu psychiatrycznym, z którego następnie ucieka i popełnia czyn karalny, a niedostatki dowodowe nie pozwalają na ustalenie kolejnego sprawstwa. Należałoby w tym miejscu zadać pytanie o poszanowanie praw i wolności innych członków społeczeństwa. Co bowiem z prawami pokrzywdzonego kolejnym czynem karalnym popełnionym przez nieletniego (również po osiągnięciu przezeń dorosłości) oraz prawami jego najbliższych? Państwo ma obowiązek zapewnić bezpieczeństwo obywatelom, co przejawia się m.in. w skutecznym ściganiu dokonanych naruszeń prawa.

Wnioski

Analizując postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce, z całą stanowczością należy opowiedzieć się za słusnością przyjętego modelu opiekuńczego. Rozpatrywanie kwestii odpowiedzialności nieletnich za popełnianie czynów karalnych nadal powinno pozostać w zakresie prawa cywilnego. Sędziowie orzekający w sprawach karnych są przyzwyczajeni do innej specyfiki postępowania – hasłem przewodnim orzekania w sprawach nieletnich jest zaś wychowanie, a nie karanie. Już M. Cieślak w 1972 roku stwierdził, że nie jest sprawą irrelevantną, czy organ decydujący o zastosowaniu środków wobec nieletnich jest w zasadzie organem opiekuńczym, czy też w zasadzie organem zwykłego wymiaru sprawiedliwości karnej⁷³. Słuszne jest nastawienie na tworzenie odpowiedniej atmosfery, skupienie na ochronie i opiece nad nieletnimi w miejsce podejścia penalnego.

Niemniej jednak sędziowie rodzeni orzekający w postępowaniu w sprawach nieletnich (w pierwszej instancji jako sąd rodzinny w składzie jednoosobowym) powinni mieć szeroki zasób wiedzy z zakresu postępowania karnego, kryminalistyki, psychologii i dziedzin pomocniczych dla procesu. Należy pamiętać, że sprawy nieletnich, w tym sprawy o zbrodnie, rozpoznawane przez sąd rodzinny wymagają szczególnego zaangażowania procesowego. Kumulacja ról śledczego i sędziego jest w tym przypadku w największym stopniu widoczna. Najbardziej optymalnym rozwiązaniem byłoby przydzielanie spraw nieletnich tylko jednemu sędziemu w wydziale rodzinnym i nieletnich (w większych jednostkach kilku sędziom). Taka zmiana organizacyjna pozwoliłaby na specjalizację sędziego w tych szczególnie trudnych, ze względu na podmioty w nich występujące, sprawach. Nie moż-

⁷³ M. Cieślak, op. cit., s. 205.

na także zapominać o tym, że dobrze wykształcona pod względem teoretycznym i praktycznym Policja może efektywniej współdziałać z sądami rodzinnymi, co z kolei będzie przyczyniać się do wykrywania nieletnich sprawców czynów karalnych i zapobiegania przestępczości nieletnich.

Rzeczą oczywistą jest, że to troska o nieletniego, stworzenie warunków powrotu do normalnego życia oraz jego odpowiednie ukształtowanie na przyszłość stanowi główny punkt postępowania w omawianych sprawach. Jednakże nie można zapominać w tym wszystkim o bezpieczeństwie społeczeństwa. Z tego też względu zasadne wydaje się rozbudowanie bazy danych DNA w zakresie nieletnich dopuszczających się czynów zabronionych przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego. Dopiero wówczas możliwe będzie zwiększenie efektywności działania registratury, dzięki czemu wykrywalność nieletnich sprawców czynów zabronionych przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego wzrośnie.

SOME REMARKS ABOUT THE JUVENILE PROCEEDINGS

ABSTRACT

The juvenile delinquency is undoubtedly an important issue in Poland and around the world. It is quite common that "criminal careers" of many adult offenders begin in their nonage. The specialization of judges and law enforcement officers, as well as the wider use of forensic science (including the DNA database), are important measures for increasing the detection of juvenile perpetrators and preventing crimes.

KEYWORDS

the juvenile delinquency, the specialization of judges, the specialization of law enforcement officers, the DNA database

BIBLIOGRAFIA

1. Bojarski T., Kruk E., *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, LEX 2016.
2. Branicki W., Kupiec T., Wolańska-Nowak P., *Badania DNA dla celów sądowych*, Kraków 2008.
3. Chodyła B., Kostuj E., Ostrowska K., *Funkcjonowanie zakładów wychowawczych*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1981, t. 12.
4. Cieślak M., *Od represji do opieki (rzut oka na ewolucję zasad odpowiedzialności nieletnich)*, [w:] idem, *Dzieła Wybrane, tom V*, Kraków 2011.
5. Czarnecka-Działuk B., *Powrotność do przestępstwa nieletnich w wybranych krajach*, Warszawa 2014.
6. Drapała K., Kulma R., *Powrotność do przestępstwa nieletnich opuszczających zakłady poprawcze (raport z badań)*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne”, nr 19.

7. Fidelus A., *Przestępczość nieletnich jednym z przejawów patologii społecznej w Polsce końca XX wieku*, „Studia Nad Rodziną” 2000, nr 1 (6).
8. Frey E., *Biology and Juvenile Delinquency*, London 1947.
9. Frey E., *Der Frühkriminelle Rückfallsverbrecher*, Basel 1951.
10. Górecki P., *Postępowanie poprawcze w sprawach nieletnich*, Sopot 1998.
11. Górecki P., *Udział Policji w postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 3.
12. Górecki P., *Postępowanie w sprawach nieletnich po nowelizacji z 2013 roku*, „Przegląd Sądowy” 2014, nr 5.
13. Górecki P., Konarska-Wrzosek V., *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, LEX 2015.
14. Gruza E., *Przesłuchania szczególne*, [w:] E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka, czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2011.
15. Grześkowiak A., *Funkcje prawa nieletnich*, [w:] *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009.
16. Gutekunst W., *Taktyka przesłuchania nieletniego*, „Problemy Kryminalistyki” 1964, nr 47.
17. Kapelańska-Pręgowska J., *Prawne i bioetyczne aspekty testów genetycznych*, LEX 2011.
18. Klimaszewski S., *Wybrane elementy postępowania w sprawach nieletnich*, Legionowo 2014.
19. Konarska-Wrzosek V., *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, LEX 2013.
20. Korcyl-Wolska M., *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Kraków 2004.
21. Korcyl-Wolska M., *Przesłuchanie nieletniego przez policję na podstawie ustawy z 26 października 1982 r. de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Nauka wobec przestępczości. Księga ku czci profesora Tadeusza Hanauska*, red. J. Błachut, M. Szewczyk, J. Wójcickiewicz, Kraków 2001.
22. Korcyl-Wolska M., *Sądy rodzinne w Polsce orzekające w sprawach nieletnich – wczoraj, dziś i jutro*, [w:] *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, red. B. Stańdo-Kawecka, K. Krajewski, LEX 2011.
23. Locard E., *Dochodzenie przestępstw według metod naukowych*, tłum. R. Merson, E. Wiśniewski, Łódź 1937.
24. Mende W., *Ocena postępowania w sprawach nieletnich z perspektywy Policji*, [w:] *Rzetelność postępowania w sprawach nieletnich*, Warszawa 2014.
25. Sołtyszewski I., *Możliwości wykorzystania bazy DNA w procesie wykryczym*, [w:] *Rozprawy z Jałowcowej Góry. Materiały z III Zjazdu Katedr Kryminalistyki*, red. J. Wójcickiewicz, Kraków 2004.
26. Stankiewicz J., *Recydywa wśród młodocianych sprawców przestępstw w świetle teorii społecznego uczenia się*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2016, nr 6.
27. Stańdo-Kawecka B., *Od opieki do odpowiedzialności*, LEX 2007.
28. Strzembosz A., *Postępowanie w sprawach nieletnich w prawie polskim*, Lublin 1984.
29. Szelhaus S., *Młodociani recydywiści. Społeczne czynniki procesu wykołajania*, Warszawa 1969.
30. Wolańska-Nowak P., Branicki W., *Baza danych profili DNA – nowe narzędzie dla wymiaru sprawiedliwości*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 5.